

Pospiech, Richard

Proč Slunce svítí a hřeje? Řecké mýty: Héliovy zlaté vlasy

Studia philosophica. 2024, vol. 71, iss. 2, pp. 35-41

ISSN 1803-7445 (print); ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SPH2024-2-4>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81190>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 16. 01. 2025

Version: 20250113

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Proč slunce svítí a hřeje? Řecké mýty: Héliovy zlaté vlasy

Why does the Sun shine and warm? Greek myths: The golden hair of Helios

Richard Pospiech

Úvod

V minulém čísle časopisu jsme si v krátkosti probrali představy starověkých Egypťanů a mezopotámských kultur o nebeských tělesech tak, jak se odrážejí v mytologiích těchto civilizací, a to v rámci pokusu o nalezení odpovědi na otázku „Proč Slunce svítí a hřeje?“. V tomto čísle se na následujících řádcích v podobném duchu podíváme na mytologické představy civilizace řecké. Zdejší mytologie je nám samozřejmě známa především z literárních děl básníků Homéra a Hésioda, následně z různých v literatuře popsaných kultů uctívaných bohů v antickém Řecku a posléze také v Římě, který byl řeckou mytologií výrazně ovlivněn. Nejprve se tedy podíváme na obecné charakteristiky bohů Slunce a Měsíce v raném řeckém mýtu a poté prozkoumáme jejich konkrétní popis u zmíněných básníků působících v 8.–7. století př. n. l. Nalezneme v těchto textech alespoň náznak odpovědi na otázku „Proč Slunce svítí a hřeje“?

Slunce a Měsíc v řecké mytologii

Na úvod je třeba říci, že stejně jako u Babyloňanů nebo Egypťanů (viz předchozí číslo časopisu) je také v řeckém mýtu zdůrazněna role Měsíce pro měření času. Je to Měsíc, který svým nočním matným světlem vyvolává pověřivou hrůzu, na rozdíl od Slunce neslábne s příchodem zimy a zároveň má dle

tradice schopnost poskytovat polím vláhu.¹ Je tedy evidentně spjat s určitou temnotou a studeností, zároveň však také s vláhou. Jak již bylo zmíněno, výraznou roli hraje v určování času, ten se totiž řídí především lunárními cykly a měsíční fáze se kryjí s jednotlivými náboženskými rituály.²

Podíváme-li se na konkrétní božstva, která za Sluncem a Měsícem stojí, pak jde o Hélia a Seléné, což jsou sourozenci.³ Jejich dalšími sestrami jsou pak Ěós, bohyně červánků, a Zora, Jitřenka, které každé ráno ohlašují příchod svého bratra na obzor. Hélios pak vyjíždí ze svého východního paláce na zlatém voze taženém čtyřmi okřídlenými koňmi a míří přes oblohu do svého paláce na západě. Poté se plaví zpět kolem světa po Ókeanově proudu na zlaté pramici, přičemž během tohoto návratu spí a nabírá síly na další denní pouť.⁴ Hélios jakožto zosobnění Slunce má zlaté vlasy a korunu z jasných paprsků.⁵ Stejně jako slunečním bohům jiných mytologií ani Héliovi nic na zemi neunikne,⁶ vše vidí a slyší, je okem Dia. Jeho přítomnost a světlo je nežádoucí pouze v podsvětí,⁷ jinak je však díky svému světlu, teplu a své životadárnosti všemi bohy, lidmi, zvířaty a rostlinami milován.⁸

Z bájí jsou samozřejmě také známy případy, kdy se Hélios nechoval vždy tak, jak by lidé – pozorovatelé – očekávali. Připomeňme Platónovo líčení (*Tim.* 22c3–d3), podle nějž Hélios půjčil sluneční vůz svému synovi Faëthontovi, který však nebyl dost silný na to, aby zdatně koně uřídil. Nejprve jel příliš vysoko a na zemi propukla nesnesitelná zima, následně zase moc nízko, čímž zemi a pole naopak spálil. Zasáhnout musel Zeus – Faëthonta zabil bleskem.⁹ Jindy Zeus Héliovi nařídil, aby obrátil své koně a jel zpět k východnímu

1 GRAVES, Robert. *Řecké mýty I.* Plzeň: Mustang 1996, s. 12.

2 *Tamtéž*, s. 13, 162.

3 Jejich rodiče jsou Titáni Hyperión a Theia.

4 Nebojuje tedy s temnými nestvůrami podsvětí (jako je tomu v egyptské mytologii), a dokonce ani nesvítí, nýbrž odpočívá.

5 *Tamtéž*, s. 160. Srov. s heslem Hélios v díle ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bohové a hrdinové antických bájí: encyklopedie.* Praha: Deus 2013, s. 164–165.

6 Což s určitou mírou nadsázky zpochybňuje R. Graves při popisu příhody z *Odysseie*, kdy Odysseovi druhové ukradnou Héliovi několik kusů dobytka z jeho posvátného ostrova, aniž by si toho sám bůh vůbec všiml. Viz GRAVES, Robert. *Řecké mýty I.* Plzeň: Mustang 1996, s. 161, samotná příhoda viz GRAVES, Robert. *Řecké mýty II.* Plzeň: Mustang 1996, s. 359–360.

7 Kdyby svítil i tam, došlo by k narušení kosmického řádu.

8 ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bohové a hrdinové antických bájí: encyklopedie.* Praha: Deus 2013, s. 164–165.

9 GRAVES, Robert. *Řecké mýty I.* Plzeň: Mustang 1996, s. 161.

paláci. Poprvé a naposledy se tak stalo, že Slunce zapadalo na východě.¹⁰ A ještě jindy pak Hélios na popud Dia a Herma po dobu tří dnů na svou nebeskou dráhu vůbec nevyjel, zatímco Seléné jela po své dráze velmi pomalu, takže se lidem zdálo, že je pořád tatáž noc.¹¹

Hélios byl uctíván Řeky i Římany, i když nikdy tak výrazně jako bůh Slunce kupříkladu v Egyptě. Také nebyl synem olympského boha, ale Titána. Římané pak ve svých nejstarších dobách vůbec nepovažovali Slunce a Měsíc za zvláštní božstva a kult boha Slunce, nazývaného u Římanů Sol, se sem dostal z Řecka až na sklonku římské republiky.¹²

Seléné jako bohyně Měsíce putuje po obloze pomaleji než její bratr, a to zejména proto, že ji táhnou jen dva koně místo čtyř. Někdy se v této souvislosti v mýtech objevují místo koňů mezci, či dokonce krávy.¹³

Homérské eposy a hymny

O problému Homérova autorství eposů *Ílias* a *Odysseia* bylo napsáno již mnoho a není v možnostech této práce zde tuto problematiku rozvíjet. Eposy byly zaznamenány v průběhu 8. stol. př. n. l., přičemž lze předpokládat, že se již mnoho let předtím šířily ústně. Kromě toho se nám pod jménem Homérovým dochovaly ještě četné hymny na antické řecké bohy.

V hymnu na boha Hélia je nepřímou připomenuto, že Hélios je bohům roven, ale nemá tak výjimečné postavení v olympském panteonu jako někteří jiní.¹⁴ Jeho putování po obloze je pak popsáno takto:

Homér, *Hymnus na Hélia* 8–15¹⁵

[...] na voze rozkročen stoje tak svítí smrtelným lidem jako nesmrtelným bohům.
Tu pohledem oslňujícím zírá zpod zlaté přílby, jas plamenných paprsků sálá

10 GRAVES, Robert. *Řecké mýty II*. Plzeň: Mustang 1996, s. 43.

11 *Tamtéž*, s. 83.

12 ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bohové a hrdinové antických bájí: encyklopedie*. Praha: Deus 2013, s. 401.

13 *Tamtéž*, s. 390.

14 Není, jak už bylo zmíněno, synem boha, ale Titána, a nepatří ani do významné rodiny dětí Titána Krona (jako Hádés, Poseidón, Zeus či Héra).

15 Překlad viz: HOMÉROS. *Homérské hymny: Válka žab a myši*. Přeložil Otakar SMRČKA. Světová četba (SNKLHU). Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1959, s. 100.

z něho a kadeře skvoucí, jež po skráních s temene hlavy splývají, krásnou tvář mu lemují, zářící v dálku; nádherný jemný šat kol těla mu ve vání větru svítí plápolným leskem a hřebci cválají pod ním.

Základní atributy Slunce – světlo a snad i teplo – jsou zde tedy zdůrazněny jednak samotným pohledem boha a následně jeho vlasy a ještě i paprsky. Plápolným leskem září dokonce i jeho šaty a za oslnující by jistě mohl být považován i samotný vůz, ježto, jak se dozvídáme o pár řádků dále, je ze zlata. O hřebcích toho Homér bohužel více nepíše.

Ilias III, 276–277¹⁶

Veliký, slavný Die, náš ochránce, vládnoucí s Ídy
Hélie, který vše vidíš a všechno i na světě slyší [...].

Takto je i v *Íliadě* opět připomenuto, že Hélios vše vidí a slyší a nic mu neunikne. Slunce ze své výše přehlídá jako obrovské oko celý zemský povrch. Podle Elišky Fulínové by tato (ve starověkých mytologiích běžná) myšlenka mohla vzniknout z jednoduché úvahy – Slunce poskytuje viditelnost, poskytuje světlo, samo je tedy světlem, a samo je tedy vidoucí.¹⁷ Zajímavé je, že Homér ještě nepočítá s bářkou, která by po západu Slunce převážela Héliu na lodi zpět do jeho paláce, ale píše o koupeli boha Slunce ve vodách Ókeanu. Tato koupel je pro něj očistná, je to nezbytná relaxace před dalším dnem a další náročnou poutí oblohou. Ostatně v Ókeanu se po zapadnutí koupou i hvězdy.¹⁸

A co píše Homér v hymnu o Měsíci – Seléné? Dle něj je taktéž okřídlená a její druhé jméno je Ména. Dále pak:

Homér, *Hymnus na Seléné*, 4–6¹⁹

Od ní s nesmrtné hlavy se rozlévá nebeská záře, zemi kol objímající, a nesmírná krása se line z jejího zářného svitu. Vzduch zšeřelý dřívě se plní světlem zlatého věnce, jenž paprsky svými je šíří, kdykoli Seléné jasná [...].

16 Překlad viz: *Homérova Ilias*. Přeložil, úvodem, poznámkami a slovníčkem opatřil Otmar Vaňorný. Praha: Jan Laichter 1942.

17 FULÍNOVÁ, Eliška. *Zrození světa: kosmologie básníka Hésioda*. Červený Kostelec: Pavel Mervart 2014, s. 243.

18 *Tamtéž*, s. 205–206.

19 Překlad viz: HOMÉROS. *Homérské hymny: Válka žab a myší*. Překlad Otakar SMRČKA. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1959. Edice Světová četba (SNKLHU). S. 101.

Nebeská záře, nesmírná krása, noční svit, paprsky – to jsou světelné atributy noční Seléné. Chvála je pak zaměřena také na úplněk, při němž tato bohyně září v celé své kráse a podle nějž je počítán čas. Své tělo stejně jako Hélios a hvězdy omývá po svém západu v Ókeanu. Bohužel se v hymnech nedozvídáme, proč podle autora dochází k jednotlivým fázím Měsíce, je ale nasnadě, že Seléné má své vlastní světlo, a dokonce i paprsky.

Hésiodos

Básník Hésiodos byl činný na přelomu 8. a 7. stol. př. n. l. Ve svých dílech *Zrození bohů* a *Práce a dni* se také velmi soustavně věnuje řeckým bohům a mytologii.

Je zajímavé, že když Hésiodos hovoří o zrození Hélia a Seléné, vyzdvihuje nikoliv jejich jas, ale jas Zory, tedy Jitřenky. Ve *Zrození bohů* je Zora sestrou Slunce a Měsíce a matkou všech zářících hvězd.

Hésiodos *Zrození bohů*, 371–374²⁰

Hélia velikého i Selénu skvoucí a Zoru, která svítí všechněm, i pozemšťanům, i bohům nesmrtelným, co na širém nebi obydlí mají, zrodila Theia, když v lásce se spojila s Hyperionem.

Jinak lze říci, že s mírnými odlišnostmi platí zde pro Hélia totéž, co jsme již četli v eposech a hymnech homérských.

Hésiodos, *Zrození bohů*, 758–761²¹

Tamže mají svá sídla i děti mráкотné Noci, Spánek a Smrt, ti bohové hrozní; v hodinu žádnou Hélios světlonosný své paprsky neupře na ně, ať už vychází na oblohu, či z oblohy schází.

Hélios putuje po obloze, září svými paprsky a světlými vlasy a nikdy nesvítí v podsvětí, kde vládne Noc, Spánek a Smrt. Mnohem zajímavější je ale mytologický popis funkce Slunce jakožto stabilizátoru kosmického řádu, jak nám jej podává ve své studii Eliška Fulínová. Slunce je totiž u Hésioda popsáno

20 Překlad viz: HÉSIODOS. *Zpěvy železného věku*. Přeložila Julie NOVÁKOVÁ. Praha: Svoboda 1990. Antická knihovna (Svoboda).

21 Překlad *tamtéž*.

jako úd Uranův, který se oddělením dostal do prostoru mezi nebeskou klenbou (Úranos) a zemí (Gaia). Tímto základním momentem kosmické diferenciace došlo podle Fulínové k zásadnímu oddělení Nebe a Země a ke konkretizaci a stabilizaci kosmického řádu. Od tohoto momentu dává Slunce svým každodenním pohybem vzniknout všemu, co na zemi je. K oné stabilizující funkci se tedy přidává i funkce dynamická.²²

Velmi zajímavý je ještě výklad z tzv. *Papyru Derveni*.²³ Ten svou datací sice nespadá do období tvorby básníka Hésioda, je o několik staletí mladší, ale jsou v něm patrné prvky hésiodovské kosmologie. Nejzajímavější je pak výklad, podle kterého Slunce koná periodický oscilační pohyb přibližování a oddalování,²⁴ čímž dochází k oplodňování země.²⁵ Kromě toho je Slunce samozřejmě opět garantem viditelnosti, nositelem světla, všudypřítomným svědkem všech lidských, ale i božských činů.²⁶

Závěr

Řekové (a Římané) na rozdíl od Egypťanů nepovažovali boha Slunce za tu nejdůležitější a nejvyšší entitu hodnou úcty, v centru dění a na vrcholu panteonu stáli jiní bohové. Přesto si samozřejmě plně uvědomovali důležitost pohybu a vlastností Slunce a Měsíce pro život lidí na zemi. Tato nebeská tělesa jsou u Řeků personifikována do podoby sourozenců s některými podobnými vlastnostmi – disponují paprsky, jsou nositeli světla. Jejich pravidelná pouť oblohou a vševídnoucí a vše osvětlující schopnosti jsou evidentně velmi vyčerpávající, neboť bohové si po této cestě dopřávají očistnou koupel v Okeánu, případně spánek a odpočinek v pramici cestou zpět na východ. Ve srovnání s ostatními mytologiemi již nepozorujeme tak časté zmínky o důstojném a úctyhodném božstvu Měsíce. I zde je sice opět zdůrazňována jeho krása,

22 FULÍNOVÁ, Eliška. *Zrození světa: kosmologie básníka Hésioda*. Červený Kostelec: Pavel Mervart 2014, s. 237–238.

23 Více k tomuto pozoruhodnému pramenu viz *tamtéž*, s. 236. Srov. s článkem Zdeňka Kratochvíla na <https://www.osel.cz/13391-papyrus-derveni-seznameni-s-orfickou-pamatkou.html>.

24 S motivem přibližování a oddalování Slunce, které je těsně spjato s životadárností, jsme se setkali u Aristotela – viz *GC* II, 10. Srov. *DC* 289a32.

25 FULÍNOVÁ, Eliška. *Zrození světa: kosmologie básníka Hésioda*. Červený Kostelec: Pavel Mervart 2014, s. 239.

26 *Tamtéž*, s. 240.

svit a paprsky a spojitost s časem, ale Měsíc už je spíše „jen“ sourozencem jasnějšího Slunce.

Velmi přínosná studie Elišky Fulínové nám pak poskytuje možnost nahlédnout do spojitosti Slunce s životem na zemi, s jeho vznikáním a zanikáním, s existencí kosmického řádu jako takového. Slunce funguje jako stabilizátor řádu, jako dynamická síla, jako garant viditelnosti a vzniku života. Nelze nemít pocit, že v celé řecké mytologii je – kromě příhody s Faëthontem – výrazně opomíjena schopnost Slunce hřát a spalovat, naopak velmi výrazná je funkce osvětlující, a to nejen u Slunce, ale také u Měsíce.

Jak je vidno, stejně jako v předchozím článku jsme se opět o důvodech svitu a hřejivosti slunce příliš nedozvěděli. Znovu ale musíme zdůraznit, že jsme to od mytologií ani příliš neočekávali. Odpověď na otázku „proč Slunce v řecké mytologii svítí a hřeje?“ bychom tedy mohli shrnout takto: protože zkrátka jako bůh (Hélios) má takové vlastnosti. Jede na zlatém voze, má zlaté vlasy, pronikavý pohled, sálají z něj (a z jeho povozu) hřejivé paprsky.

Přesto je zde jistě několik motivů, kterými se mohli inspirovat první řečtí filosofové ve svých raných kosmologických a kosmogonických teoriích. Bylo by zajímavé podrobněji prozkoumat, zda lze takové motivy a inspirace mytologickým zpodobněním světa v jejich dílech a teoriích nalézt.

Mgr. et Mgr. Richard Pospiech

absolvent Katedry filozofie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity
Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika
330984@mail.muni.cz

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

